

**RUSYA FEDERASYONU ve TÜRKİYE'DE
ENGELLİLERİN GENEL SOSYO-EKONOMİK GÖRÜNÜMLERİ**

**THE SOCIO-ECONOMIC CASE OF THE HANDICAPPED IN RUSSIAN
FEDERATION AND TURKEY**

**ОБЩИЕ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ВЗГЛЯДЫ НА ИНВАЛИДОВ В
РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ И РЕСПУБЛИКЕ ТУРЦИЯ¹**

Bülent KARA*

ÖZ

Dünyada bir milyardan fazla insan herhangi bir tür engellilik ile yaşamakta. Bu insanların yaklaşık 200 milyonu hayatlarını devam ettirme konusunda kayda değer zorluklar çekmektedir. Engellilik önümüzdeki yıllarda daha da büyük bir kaygı konusu haline gelecektir, çünkü yaygınlığı artmaktadır. Nüfusların yaşlanması ve yaşlı insanların engelli hale gelme riskinin daha yüksek olması ile birlikte diyabet, kalp ve damar hastalıkları, kanser ve akıl sağlığı bozuklukları gibi kronik sağlık sorunlarının da küresel olarak artış göstermesi engelliğinin artmasının nedenleridir. Dünya çapında, engelli olmayan insanlara kıyasla engelli insanlar daha kötü sağlık durumuna, daha düşük eğitim başarıları ve iktisadi katılıma ve daha yüksek yoksulluk oranlarına sahiptir. Birçoğumuzun varlığına alıştığı sağlık, eğitim, istihdam, ulaşım ve bilgi edinme gibi hizmetlere erişimde engelli insanların bariyerlerle karşılaşması bu farkları kısmen açıklayabilir. Daha az avantajlı toplumlarda bu sorunlar daha yakıcı hale gelmektedir. (Dünya Engellilik Raporu)

Toplumlar da engelli bireyler her zaman bulunmaktadır. Devletler yasal düzenlemeler ve politikalarla onları hayata bağlamayı hedeflerler. Bu çalışmada, Dünya Sağlık Örgütü'ne göre engellilik tanımı, Türkiye'de ve Rusya'da engellilerle ilgili yasal düzenlemeler, istatistik rakamlar, rehabilitasyon, engellilerin aldıkları sosyal hizmetler, eğitim, ulaşım, sağlık, rekreasyon, istihdam gibi sorunlar ele alınmış, kıyaslamalar yapılmıştır.

Toplam nüfusunun (146,3 milyon) yaklaşık yüzde 9'unu (yaklaşık 13 milyon kişi) kapsayan bir engelli sayısına sahip Rusya Federasyonu devletinin bu alandaki faaliyetleri ve engellilik sınıflandırmaları değerlendirildi.

Anahtar Kelimeler: Engellilik, Engellilik Sebepleri, Engellilerin Hakları, Rusya'da engelliler, Ödenekler

ABSTRACT

More than a billion people live with some sort of handicap in the world. Almost two hundred thousand of these people have remarkable difficulties in maintaining their lives. The issue of the handicapped will be a more concerning topic in the years to come, for it tends to increase. In addition to the aging populations and the possibility of their becoming handicapped, diabetes, heart and coronary diseases, and some chronic illnesses such as

¹ DOI : 10.17498/kdeniz.180

* . Doç.Dr., Niğde Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, bkara@nigde.edu.tr

cancer and mental disorders are on the increase and so become major factors in the high level of handicaps. Worldwide, compared with those not handicapped, the handicapped have worse health care facilities, lower educational success and economic participation, and higher levels of economic deprivation. The fact that the handicapped confront barriers on access to such facilities as health care, education, employment, transportation and knowledge may partly explain the differences between the two groups. These problems are more devastating in less advantaged societies. (World Report on the Handicapped)

There are always handicapped individuals in societies. The states aim to relate them to life through legal actions and policies. In this study, the definition of handicap is made in accordance with the World Health Organisation, and issues in Turkey and Russian Federation such as legal regulations, statistical data, rehabilitation, social services provided for the handicapped, transportation, education, health care, recreational activities and employment are handled and the cases in both countries are compared.

The activities in this field of The Russian Federation, almost %9 (around 13 million people) of whose total population (146,3 million) is handicapped have been handled and classification of their levels has been made.

Keywords: Handicap, Reasons of handicap, Rights of the Handicapped, The handicap in Russian Federation, Payments

Аннотация

В мире около миллиарда людей имеют какую-либо инвалидность. Из них более 200 млн. находятся в сложных для жизни условиях. В будущем инвалидность будет еще шире распространяться и это будет еще больше беспокоить общество.

В любом социуме есть инвалиды и каждое государство имеет свою политику и законодательство, которое их защищает и поддерживает.

В данной работе описана инвалидность с точки зрения Всемирной организации здравоохранения (ВОЗ), приведена статистика инвалидности в Турции и России, раскрыты проблемы реабилитации инвалидов, сравнены нормативные акты, образование, охрана здоровья, проблемы занятости и социальной защиты людей с ограниченными возможностями.

Общая численность населения Российской Федерации на 2015 год составляет 143,5 млн. человек. Из них 9 % составляют инвалиды (приблизительно 13 млн. человек). В статье дана классификация инвалидности и деятельность российского государства с этой группой населения.

Ключевые слова: инвалидность, причины инвалидности, права инвалидов, инвалиды в России, пособия.

Giriş

Özürli olmanın medikal tanımının yanı sıra bu olguyu sosyal ve kültürel boyutta tartışmak ve bu çerçevede bir tanım geliştirmek önemlidir. Belirtilen bu önem, bireyin herhangi bir nedenle (doğuştan, hastalık, kaza) kazandığı “normal” olarak belirlenen tıbbi konumlanmasının dışındaki farklı durumunun ve bu farklı durumunun yarattığı sıkıntılarının sosyal ve kültürel zeminde nasıl görüldüğü noktasında şekillenmektedir.

Özürü olmak, biyolojik olarak “normallığın” dışında olma şeklinde tanımlansa da, sosyal anlamda özürü olmak bireyin toplumda yaşamını bağımsız ve kolay sürdürebilmesini sağlayabilecek bir sosyal sistem içinde karşılaştığı sosyal ve kültürel engellemeler çerçevesinde kendini göstermektedir. Bu anlamda sosyal özürü, en genel biçimde, bireyin sosyal yaşamında ihtiyaçlarının karşılanamaması, bağımsızlığının oluşumunun ve devamlılığının sağlanabileceği sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik alt yapıların yetersizliği ve bu çerçevede “diğerlerinden farklı birey” olarak görülmesinde belirlenmektedir.

Özürü birey olarak yaşamak sosyal yaşamın diğerleriyle ayrılmaz/kaçınılmaz bir parçadır. Diğer bir ifadeyle, toplumda özürü olmayan bireyler kadar özürü olan bireylerin varlığı kaçınılmazdır. Dünya nüfusunun yaklaşık yüzde 10'u olarak kabul edilen özürü olma gerçekliği tıbbi modelin yanısıra sosyal modeli de beraberinde getirmektedir. Özürü nüfusa ilişkin tüm düzenlemeler artık sosyal model çerçevesinde geliştirilmektedir. AB ülkelerinde bu uygulamalar 1990'lı yılların başında şekillenirken Türkiye'de biraz gecikmeli de olsa bu modelle özürü nüfusuna yaklaşma politikasını oluşturma çabasına girmiştir. Temel anlamda AB ülkelerinde özürü nüfuslarına ilişkin politikalar, özürü nüfusa ilişkin geniş/ortak bir tanımlama yapmanın yanısıra, kolay ve bağımsız bir yaşam geliştirme ve böylece sosyal farklılığın ve ayrımcılığın ortadan kaldırılması amaçlı formal düzenlemeleri kapsamaktadır. Bu tür bir yapılanmada da AB ülkeleri özürü nüfuslarına ilişkin disiplinlerarası araştırmalara büyük önem vermektedirler. (Burcu, 2007: 1)

Engellilik Tanımı

Birleşmiş Milletlerin rakamlarına göre dünyada 500 milyon kadar engelli insan bulunmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü tarafından, dünya nüfusunun yaklaşık dörtte birinin hayatlarında bir çeşit engelle doğrudan ya da dolaylı olarak karşı karşıya olduğunu belirtilmektedir. Dünyadaki engellilerin yüzde 80'i düşük gelirli ülkelerde yaşamaktadır ve temel hizmetlere ulaşamamaktadır. Dünyada yapılan araştırmalara göre, engellilere çeşitli yaşam kolaylıkları sağlanması amacıyla gerçekleştirilen yerel iyileştirme hizmetleri sayesinde büyük oranda engelli, topluma tekrar kazandırılabilir. Devlet İstatistik Enstitüsü'nün 2003 yılında yapmış olduğu araştırmalara göre ülkemiz nüfusunun %12'si engelli kişilerden oluşmaktadır. Bu veriler engelli nüfusunun genel nüfus içerisinde önemli bir oranı olduğunu göstermekle birlikte bazı gerçekleri ortaya koymaktadır. Bu verilere göre günlük yaşamımızda cadde ve sokaklarda çok sayıda engelli kişi ile karşılaşmamızın nedeni engelli kişilerin mevcut olmaması değil, bu kişilerin dış mekân kullanımlarından yardım almadan faydalanabilmelerinin olanaksız olmasıdır. Hâlbuki engelliler de herkes kadar toplumun yararlandığı tüm olanaklardan bağımsızca yararlanma hakkına sahiptir. Bunun gerçekleştirilmesi ancak düzenlemeler yapılırken engelli kişilerin de gereksinimlerinin göz önünde bulundurulmasıyla mümkündür. (Burcu, 2007: 7)

WHO - Dünya Sağlık Örgütünce Yapılan Engelli Tanımı

Özürü kavramına Dünya Sağlık Örgütü, Birleşmiş Milletler ve ILO tarafından farklı bakış açılarından yaklaşmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü, özürü kavramı hakkında aşağıdaki gibi hastalık sonuçlarına dayanan, sağlık yönüne ağırlık veren bir tanımlama ve sınıflama yapmıştır: • Noksanlık (Impairment): “Sağlık bakımından “noksanlık” psikolojik, anatomik veya fiziksel yapı ve fonksiyonlardaki bir noksanlığı veya dengesizliği ifade eder.” • Özürü (Disability): “Sağlık alanında “sakatlık” bir noksanlık sonucu meydana gelen ve normal sayılabilecek bir insana oranla bir işi yapabilmeye yeteneğinin kaybedilmesi ve kısıtlanması durumunu ifade eder.” • Maluliyet (Handicap):

“Sağlık alanında “maluliyet” bir noksanlık veya sakatlık sonucunda, belirli bir kişide meydana gelen ve o kişinin yaş, cinsiyet, sosyal ve kültürel durumuna göre normal sayılabilecek faaliyette bulunma yeteneğini önleyen ve sınırlayan dezavantajlı bir durumu ifade eder.”

BM'den Engelli Tanımı

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun kabul ettiği Sakat Kişilerin Hakları Bildirgesi'nde engelli tanımı şöyle yapılmaktadır. “Normal bir kişinin kişisel ya da sosyal yaşantısında kendi kendisine yapması gereken işleri, bedensel veya ruhsal yeteneklerindeki kalıtsal ya da sonradan olma herhangi bir noksanlık sonucu yapamayanlar”.

Tanım olarak “engelli” sakat ve özürlü kelimeleri yerine kullanılsa da bu sözcükler farklı anlamlara gelmektedir. Özürlü terimi "özürlülüğü" odak noktasına koymayı gerektiren, yani özürlülük olgusunu nesnelleştiren bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna karşın engellilik, hemen olmasa da zamanla bu zorunluluktan kurtulabilmeyi, düşüncelerimizde yumuşama ve esneklik sağlamayı başarabilecek bir terim olarak görünmektedir.

Burcu Kara “Türkiye’de özürlü birey olma” kitabında şöyle belirtiyor: “Türkiye’de özürlülüğün nasıl tanımlandığı daha farklı bir ifadeyle durumun özürlük mü, “engellilik” mi yoksa “sakatlık” olarak mı isimlendirilmesine ilişkin sıkıntılar bulunmaktadır. Ancak belirtilmelidir ki, fiziksel özelliklerine bağlı olarak diğerlerinden farklı olduğunu düşünen ve/veya farklı olduğu düşünülen bireylere ilişkin hangi isimlendirilmenin verilmesinden öte bireyin fiziksel durumunun yarattığı sosyal konumudur. Bu çerçevede fiziksel olan özürlülüğün sosyo-kültürel, sosyo-ekonomik, sosyo-politik zeminde aldığı sosyal tanımlaması önemlidir. En genel anlamda özürlülük, yeteneklerdeki ve güçteki sınırlanmışlık ya da eksiklik durumudur. Daha açık bir ifadeyle, özürlülük, bireyin belirli aktivitelerini yerine getirmesini ve sosyal yaşamdaki rollerini oynayabilmesini sağlayan “ideal-normal” kapasitenin dışında olmaktır. Özürlü insan, tedavisi/düzeltilmesi mümkün olmayan ancak rehabilite edilebilen insan olarak kabul edilmektedir.”

5378 Sayılı Özürsümler (Engelliler) Kanunu: Doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duyuşsal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlükleri olan ve korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişi “özürlü” olarak tanımlanmaktadır. (Koca, 2010: 4)

Engellilik Sebepleri ve Türleri

Engelliliğin nedenleri dikkatle incelendiğinde bunların önemli bir bölümünün kaçınılmaz, önlenemez nedenler olduğu görülmektedir. Engellilik genelde kaynağına ve sebeplerine göre değişik şekillerde sınıflandırılmaktadır. Kaynağına göre sınıflandırıldığında doğuştan gelen engellilik nedenleri arasında bir takım genetik nedenler akraba evliliği gebelik sırasında annenin karşılaştığı travmalar hastalıklar ilaç kullanımı ışına maruz kalmak annenin alkol ve madde bağımlısı olması kötü beslenmesi gibi nedenler görülmektedir. Sayılan tüm bu nedenler kaçınılmaz önlenemez durumlar değildir. Tıp biliminin gerçekleştirilen araştırmalarla genetik nedenlerin bile en azından bir kısmı önceden bilinebilmektedir. Doğum sırasında ve sonrasında "kazanılan" engelliliğe gelince kötü ve yetersiz koşullarda gerçekleştirilen doğumlar travmalar yanlış uygulamalar vb. akla gelmektedir. (Koca, 2010: 5)

Farklı nedenlere bağlı olarak oluşan engellilik temel olarak aşağıdaki başlıklarda incelenir:

- Fiziksel engelliler
- Zihinsel Engelliler
- Ortopedik Engelliler
- Görme Engelliler
- İşitme Engelliler
- Dil ve Konuşma Engelliler
- Süreğen Hastalıklar
- Zedelenme, Sapma
- Yetersizlik
- Otistik engelliler (Otizm)

Fiziksel engelliler: Teknik olarak vücut yaşam fonksiyonlarını fazla etkilemeyen el ayak gibi uzuv kaybı veya uzuv felci gibi durumlarda fiziki hareket özgürlüğünün kısıtlandığı durumların genel olarak adlandırılmış engel kategorisidir. Örneğin, yürüme engellilik ve ortopedik engellilik.

Zihinsel Engelliler: Doğuştan veya sonra işitme veya görme engelli veya daha geniş kapsamda beyin ile ilgili algılama ve algıladığını doğru yorumlayamama durumları, algısal engellilik sınıfına girer. Bunların arasında öğrenme bozuklukları, dikkat yetersizlikleri/eksiklikleri, görme bozuklukları (körlük), işitme bozuklukları (sağırlık), psikiyatrik bozuklukları (duygusal algı bozuklukları, sosyal bozukluklar; algılananları yorumlayamama sorunları, yanlış dürtülenime,) sayılabilir.

Ortopedik Engellilik kişinin eğitim ve iş yaşamındaki performans ve başarısını etkileyen, doğuştan ya da daha sonradan oluşan, tüm tedavi ve önlemlere karşın sinir sistemi, kas, eklem ya da iskelet sisteminin normal çalışmasının sağlanamadığı durumdur. Doğuştan olan ortopedik engeller, kalça çıkıklığı, ayak çarpıklığı, el, kol ya da ayak bacak eksikliği, omurga sorunları ve felçlerle meydana gelebilir. (Ortopedik Engelliler, 2012)

Görme Engelliler: Tek veya iki gözünde tam veya kısmi görme kaybı veya bozukluğu olan kişidir. Görme kaybıyla birlikte göz protezi kullananlar, renk körlüğü, gece körlüğü (tavukkarası) olanlar bu gruba girer.

İşitme Engelliler: Tek veya iki kulağında tamamen veya kısmen işitme kaybı olan ve bu nedenle iletişim güçlüğü yaşayan kişiler işitme engelli olarak tanımlanır. İşitme cihazı kullananlarda bu gruba girer ve Konuşmaya başlarken önce bireyin dikkatini çekmek gereklidir.

Dil ve Konuşma Engelliler: Herhangi bir nedenle konuşamayan veya konuşma hızında, akıcılığında, ifadesinde bozukluk olan ve bu yüzden iletişim güçlüğü yaşayan kişiler dil ve konuşma engelli olarak tanımlanır.

Süreğen Hastalıklar: Kişinin çalışma kapasitesi ve fonksiyonlarının engellenmesi ne neden olan, sürekli bakım ve tedavi gerektiren hastalıklardır (kan hastalıkları, kalp-damar hastalıkları, sindirim sistemi hastalıkları, idrar yolları ve üreme organı hastalıkları, cilt ve deri hastalıkları, kanserler, endokrin ve metabolik hastalıklar, ruhsal davranış bozuklukları, sinir sistemi hastalıkları, HIV). (Engelliler Yönetmelikleri, 2011)

Zedelenme, Sapma: Bireyin psikolojik, fizyolojik, anatomik özelliklerinde geçici ya da kalıcı türden bir kayıp, bir yapı ya da işleyiş bozukluğu olur. Vücudun, bir parçasının olmayışı, eksik oluşu, işlemeyişi gibi. Daha açık bir ifadeyle bacakların olmayışı, kollarının

felçli oluşu, parmaklarının tutmayı, iyi görememesi, yüz felci, zekâ geriliği durumlar birer zedelenmedir. (MEGEP, 2007: 15)

Yetersizlik: Zedelenme ya da bazı sapmalar sonucu, bir insan için normal kabul edilen bir etkinliğin ya da hareketliliğin, engellenme veya sınırlanması haline, yetersizlik denmektedir. Birey zedelenme ya da sapma sonucu yaşamında birtakım güçlüklerle karşılaşır, bazı güçlüklerin üstesinden gelmede yetersiz kalır. Bacaklarının olmayışı ya da fiziksel özürülü oluşu, yürüyememe, yürüyerek yapılacak etkinliklerde yetersiz hale gelmesine neden olur. Görememe, işitememe, konuşamama, okuyamama, yazamama, uyuyamama gibi.

Otistik engelliler (Otizm): Otizm, yaşamın erken dönemlerinde başlayan ve yaşam boyu süren; sosyal ilişkiler, iletişim, davranış ve bilişsel gelişimde gecikmeye neden olan nörobiyolojik kökenli bir bozukluktur (Bireyinin işlevlerinde biyolojik ve organik bir bozulma vardır.). Ortaya çıkan sendromun şiddeti ve problem davranışların bir araya gelme şekli her çocukta farklıdır. (Yaygın Gelişimsel Bozukluk: http://sorgunram.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/66/07/963633/dosyalar/2015_12/28114908_yayngeliimselbozukluklar.pdf)

Sosyolojik Bakış Açısından Engellilik

Sosyologlar uzun süre yerleşik sosyal normlar dışında yaşayan kişi ve gruplarla ilgili araştırmalara yönelmişlerdir. Turner ve Seashore'un belirttiği gibi farklılığı tartışan teoriler, "farklı" olarak tanımlanan kişi ya da grupların ne ölçüye kadar dışlandıkları/marjinalleştirildikleri üzerinde durmuşlardır.

Özürüllüğe ilişkin sosyal model özürülü bireyin bizzat içerisinde bulunduğu toplumda "neyi" deneyimlemekte olduğuyla yakından ilgilidir. Özürüllük, objektif bir olgu olmaktan öte, sosyal bir tanımlamadır. Özürüllüğün sosyal anlamı sosyal etkileşim ağı içinde kendini bulur. Bireylerin sosyal ilişkileri, sosyal rolleri ve statüleri bu anlamı bir kültürel zemin üzerinde şekillendirir. Toplum çeşitli kategorilerin bileşkesidir. Özürülü olmayanlar ve özürülü olanların birarada bulunduğu bir birlikteliktir. Özürülü olma onların fiziksel özelliklerinden çok özürülü olanlara yönelik bakış açılarında ortaya çıkmaktadır.

Öte yandan, tanımlama ya da anlamlandırma, özerk bir eylem değildir; kişinin toplumsal ilişkileri ve etkileşimi aracılığıyla gerçekleşir. Bu doğrultuda, özürülü olmanın anlamı fiziksel, davranışsal ya da psikolojik farklılıklara sahip olmanın ötesine geçmektedir. Bu duruma yüklenen sembolik anlam, toplumun neyi yüceltip, neyi marjinalleştirdiğiyle yakından ilişkilidir. Özürüllüğe ilişkin temel sorunların pek azı teknik düzenleme ve organizasyon sorunları içerir, asıl üzerinde yoğunlaşılması gereken sorunlar, sosyo-kültürel içerik taşır.

Dolayısıyla, özürüllüğe ilişkin sosyal model geliştirme girişimi bir yeniden kavramlaştırma süreci içermektedir. Bu bağlamda üzerinde durulması gereken en önemli nokta, toplumda yaşayan bazı bireylerin zihinsel, bedensel fonksiyon sınırlılıklarından ötürü yaşadıkları sorunlardan öte, bu bireylerin faaliyet alanlarının toplum içerisinde hangi biçimlerde ve ne nedenlerle kısıtlandığıdır. Dikkat edilmesi gereken bir başka nokta da, özürülü bireylerin tedavisi ya da onlara sağlanacak özel hizmetlerden ziyade, toplumun diğer "normal" üyelerinin yapabildiği herşeyi yapabilecek bireyler olarak algılanmaları ve bu bireylerin yarım insan muamelesi görmemesidir. Tersine bir bakışın yol açacağı en kritik sonuç özürülü bireylere yönelik ayrımcılık ve baskıdır.

Kuşkusuz, sosyo-kültürel yapıda özürllülüğe ve özürllü bireye bakış toplumdan topluma ve zaman içerisinde önemli farklılıklar gösterir. Önemli olan bir toplumun bünyesindeki farklılıkların farkında olma derecesi ve bu doğrultuda ne derece organize olabildiğidir.

Avrupa Birliği'ne üye devletlerin bakışlarında ve sosyal politikalarında farklılıklar olmakla birlikte, temel ortak ilgi özürllüleri sosyo-kültürel ve ekonomik yapıya dahil etmeye yöneliktir. Diğer bir ifadeyle, temel amaç, sosyal dışlamayı ortadan kaldırmaktır. Bu çerçevede ülke politikalarında özürllü nüfusa ilişkin sosyal model yaklaşımı hakimdir. (Burcu, 2007: 8-12)

Rus toplumunun engellilere karşı tutum birçok çalışmaya konu olmuştur. Engellilerin sosyal dezavantajının ana nedeni negativizm ve modern toplumun sosyal açıdan gelişmemiş olmasıdır. Bilim adamları, engelli insanların sosyal görünümünün iki modeli olduğunu belirtiyorlar: sağlık ve sosyal model. Sağlık modelinde engellilere bir hasta olarak yaklaşıyor, onların toplumdan izole edilmesi gerektiği savunuluyor. Sosyal model, engellileri dışlayan bir toplumun asıl kendisinin değişmesi gerektiğini savunuyor. Toplumun önyargıları sebebiyle engelliler sosyal hayata aktif bir şekilde karışamıyor. (İ.V.Burseva, 2002: 43)

Engelli Sorunları

Engellilerin karşılaştıkları sorunların başında yoksulluk, eğitim, ulaşım, fiziksel çevre, konut ve iyileştirme gibi konular gelmektedir. Yapılan araştırmalar, dünyanın her yerinde engellilerin çok büyük çoğunluğunun toplumun yoksul kesimlerinden geldiğini ve yoksulluk içinde yaşadıklarını göstermektedir. Eğitimdeki eksiklikte yoksullukla endeksliler olarak ortaya çıkmaktadır engelli ailelerinin maddi sıkıntılarından dolayı engelli çocuklarını okula göndermeleri güçleşmektedir. Bu sorunların haricinde en önemli olan sorun ise ailelerin ve çevredeki insanların engellilere bakış açısından kaynaklanmaktadır. Engellilerin karşılaştıkları diğer sorunlar ise şu şekilde sıralanmaktadır:

• **Rehabilitasyon:** Rehabilitasyon ve araç-gereç gereksiniminin yeterince karşılanamaması engellilerin toplumla bütünleştirilmesinin önündeki en büyük engellerden birisidir.

• **Engellinin Aile Yaşamı / Özel Yaşamı:** Fiziksel işlevlerindeki bozulma ya da bazı eksiklikler nedeniyle engellinin hareket yeteneği sınırlanınca, bu, onun özel yaşamına da bazı kısıtlamalar getirmektedir.

• **İstihdam Sorunu:** Her insanın yapabileceği bir iş vardır ve engelliler de fiziksel ve ruhsal işlevlerinde bir bozulma ya da eksiklik olsa bile, onların bu niteliklerini dikkate alan uygun bir eğitim ve rehabilitasyondan geçirildikleri zaman çalışabilirler, üretime katılabilirler. Çalışmanın, kültürün önemli bir parçası sayıldığı toplumlarda, herkes gibi engelliler de çalışmaya/üretmeye isteklidirler.

Ulaşım, Fiziksel Çevre ve Konut: Engellilerin içinde yaşadıkları fiziksel çevre, sahip oldukları fiziksel işlev bozuklukları/yetersizlikleri ve bunun yol açtığı sınırlamalar yüzünden büyük önem taşımaktadır. Toplumunu tasarlarırken, bir toplum modeli ortaya koyarken, içinde yaşanılan fiziksel çevreyi de o toplumun içinde yaşayan herkesi düşünerek tasarlamak gerekir. (Koca, 2010: 10)

Engellilerin Sosyolojik Özellikleri

Engelliler açısından dışlanmışlık her zaman ve her yerde sosyal eşitsizlik veya ekonomik imkânsızlıktan kaynaklanmayabilir. Engelli kişinin ekonomik, sosyal ve kültürel yaşama katılması için devlet kurumları tarafından gerekli önlemler alınsa da bazı

durumlarda toplumsal ilişki ve algılar engellilerin sosyal olarak dışlanmasına neden olabilir. Böyle durumlarda kişinin engeli (fiziksel veya zihinsel) onun sosyal dışlanmışlığının ancak dolaylı nedeni olarak ele alınabilir. Çok geniş bir alana ve çok farklı durumlara uygulanabilen sosyal dışlanmışlık genelde “maddi yoksunluk” ve “fakirlik” olarak tanımlanmaktadır. Çünkü maddi yoksunluk veya fakirlik bireyin kendini “sosyal ve kültürel” olarak gerçekleştirmesini ve toplum içinde “bir yer edinmesine” engel olmaktadır. Bunun önüne geçmenin yolu da devletin gerekli sosyo-ekonomik tedbirlerin almasından geçmektedir. Oysa engelli kişinin sosyal yaşama aktif olarak katılması için kurumsal ve yasal olarak gerekli tüm önlemler alınsa da engellilere yönelik hâkim toplumsal algı onların toplumdan dışlanmalarına neden olabilir. Soruna bu şekilde yaklaşıldığında sosyal dışlanmışlık, Adam Smith’in deyimiyle, “toplum içine çıkmaktan utanmak” olarak da görülebilir (Sen, 2000: 4).

Toplumda engelliliğe karşı var olan tutumlar “olumlu” (pozitif) olduğunda engellileri kapsayıcı, “olumsuz” (negatif) olduğunda ise engellileri dışlayıcı olacaktır. Arıkan, (2002)’in da belirttiği gibi, engellilere karşı tutum her zaman “açıkça ayırmacı” olmayabilir. Engellileri “ve onların sorunlarını, ihtiyaçlarını ve beklentilerini görmezden gelmek ya da önemsememek” bazen en büyük ayırmacılık olabilir (Arıkan, 2002: 7).

Engelliler ve sorunları görmezlikten gelinirse de onlara karşı gösterilen tutum çoğunlukla “**acıma, dışlama, alay etme ve aşağılama biçiminde**” olmaktadır. Bu da, engellileri toplumun eşit bireyleri olarak kabul etmek yerine “acınacak” veya “suçlu ve günahkâr” kişiler olarak görülmelerine neden olmaktadır. Daha önce çalışmasına yer verdiğimiz Esra Burcu, Türkiye’de engellilere yönelik olumsuz tutumların bazen onun en yakını (baba, kardeş, vs.) tarafından sergilendiğini aktarmaktadır. Bu araştırma için yapılan anket sonuçlarında ise daha çok toplumsal çevrenin hem engelliye hem ailesini birlikte yargılayarak dışladığını göstermektedir.

İki Ülkeden Ortak Payda-3 Aralık Dünya Engelliler Günü

Dünya Engelliler Günü engelli bireylerin sorunlarına dikkat çekmek ve çözümler üretmek için çeşitli etkinliklerin uluslararası alanda organize edildiği bir gün özelliği taşımaktadır. Bu özel gün kapsamında en önemli vurgu; her türlü koşul ve olanağın engelli bireyler ve engelli olmayan bireyler için eşit olması gerekliliğidir. Dünyada yaklaşık 600 milyon kişinin herhangi bir engeli bulunmaktadır. Engelli bireylerin büyük bir çoğunluğu (400 milyon kişi) az gelişmiş ve yoksul ülkelerde yaşamaktadırlar. Dünyada engellilerin 500 milyonu çalışma yaşındadır. Varsıl ülkelerde bu yaş grubundaki engellilerin %50-70’inin herhangi bir işi yok iken bu rakam yoksul ülkeler için %80-90’a ulaşmaktadır. Herhangi bir işkolunda çalışmayan engellilerin sağlık başta olmak üzere pek çok hakkı bu olumsuzluk üzerinden ihlal edilmektedir. Süreğen (kronik) hastalıklar, yaralanmalar, trafik kazaları, şiddet, yaşlanma ile birlikte artan sağlık sorunları gibi durumlar sağlık açısından da öncelikli olumsuzluklar arasındadır.

Günümüzde engelli bireyler engellerini yaratan sağlık sorunlarının yanı sıra; durumlarına bağlı olarak damgalama, etiketleme gibi sağlık hizmetlerinden yararlanmalarını da engelleyen koşulları yaşayabilmektedirler. Sadece sakatlığın olmaması değil; bireyin bedensel, ruhsal ve sosyal açıdan tam bir iyilik halinde olması olarak da tanımlanan sağlığın bütünselliği içinde gerilerde kalabilmektedirler. (Türkiye Özürlüler Araştırması Temel Göstergeleri, 2006)

Rusya da Engellilik

Rusçada **Engellilik - İnválido** (Latince invalidus “güçsüz”, in – “-siz” + validus “güçlü”) kelimesi ile ifade ediliyor.

Engellilik, yaralanma ya da fiziksel veya zihinsel bir rahatsızlık nedeniyle bazı hareketlerin, duyuların veya işlevlerin kısıtlanmasıdır. (Т.М. Малёва, С.А. Васин, О.Ю. Голодец, 1999)

Sovyet döneminin ilk Anayasası olan Rusya Sovyet Sosyalist Federatif Cumhuriyeti Anayasası (Temel Kanun) 10 Temmuz 1918 tarihinde V. Tüm-Rusya Sovyetler Kongresinde kabul edilmiştir. Sovyet dönemindeki diğer Rus anayasaları, 1925 RSFSR Anayasası (11 Mayıs 1925), 21 Ocak 1937 ve 12 Nisan 1978 tarihli anayasalardır.

Haziran – Ekim 1993 tarihleri arasında yapılan çalışmalar sonucu yeni anayasa tasarısı hazır hale getirilmiştir. Yeni Anayasa, 12 Aralık 1993 tarihinde halk oyuna sunulmuş, referanduma toplam seçmen sayısının %54.8 katılmış, katılanların %58.4’i anayasanın kabulü yönünde oy kullanmıştır. Referanduma düşük katılımın nedeni olarak, o dönemde Rusya’da yaşanan siyasi karışıklıklar gösterilmiştir. 1993 Anayasasında, Rusya Federasyonunun hükümet şekli cumhuriyet olan demokratik federatif hukuk devleti olarak nitelenmiştir. Anayasaya göre, Rusya Federasyonu, Rusya Federasyonunun eşit haklara sahip unsurları olan cumhuriyetler, topraklar, vilayetler, federal şehirler, özerk vilayetler ve özerk alanlardan oluşmaktadır. Federasyon içindeki her bir federe cumhuriyet kendi anayasasına, ayrıca her bir toprak, vilayet, federal şehir, özerk vilayet ve özerk alanlar ise kendi Tüzüklerine sahiptirler. (A.Asker, Rusya Federasyonu Anayasası)

Türkiye de ve Rusya da Mevcut Engelli Vatandaş Sayısı

2015 yılı istatistiklerine göre, Rusya’nın toplam nüfusu 146,3 milyondur. Nüfusun yaklaşık yüzde 9’u (13 milyon) engelli vatandaşlardan oluşuyor. (Rusya İstatistik Kurumu resmi internet sitesi)

Yapılan araştırmalara göre, 31 Aralık 2015 tarihine 78 milyon 741 bin 53 kişi olan Türkiye nüfusunun yaklaşık 8 milyon 431 bini hayatını engelli olarak devam ettiriyor. Engellilerin yüzde 36’sı hiç okula gitmiyor, sadece yüzde 59’u liseyi bitirmiş bulunuyor. (haber50.com)

Son 10 yılda Rusya Federasyonunda engelli doğulan çocuk sayısı 1.5 kat arttı. Doktorlar bunun nedenini çevre kirliliği, kadınların kimyasal madde üretimi fabrikalarında çalışmaları, sigara ve içki kullanımı ile ilişkilendiriyorlar. Rusya Sağlık Bakanlığı Genetik Uzmanı Pyotr Novikov, doğulan çocuklarda daha çok kalp yetmezliği ve sinir hastalıklarının yaygın olduğunu belirtti. Her 700 çocuktan 1’i ise down sendromu ile doğuluyor. (Ермолаев Д.О., Хазова Е.В) Çocukların eğitim kurumlarında eğitim alması, spor yapabilmesi, rehabilitasyon, beden eğitimi araçlarına, derslere uyumun sağlanması ve bu alanda gerekli diğer koşulların oluşturulması Rusya Federasyonu devlet politikasında önemli yer kapsamaktadır. (Пузин С.Н. С.3-4.)

Rusya da Engellilik Grupları

Rusya’nın www.likar.info internet sitesinde yayımlanan “Группы инвалидности: критерии, трудоспособность, льготы” - Engellilik grupları: Kriterler, İş, Ayrıcalıklar” yazısında da belirtildiği üzere, Rusya’da engellilik 3 grup üzere ölçülüyor. Vücudun fiziksel durumuna göre en ağır engellilik **I. grup engelliliktir**. Bu grup engellilerde travma veya doğuştan varolan kusurlar sonucu organizmin hayat faaliyeti (eğitim alma, iletişim, uyum, davranış bozukluğu, hareket, iş kabiliyeti) keskin sınırlanmıştır ve hasta her zaman bir

başkasının yardımına muhtaçtır. Bu grupta ağırlıklı olarak görme ve işitme engellilerin çalışma becerisi oluyor. Bu insanlar gerekli özel koşulların temin olduğu imalathanelerde veya evde çeşitli alanlarda çalışabilirler.

- Kendine bakamamak veya bir başkasına tam bağlı olmak
- Serbest hareket kısıtlılığı
- Davranışları kontrol edememe
- Konuşamamak

Bu gruba ait hastalıklar aşağıdakilerdir:

- Talassemiya
- Akciyer-kalp yetmezliği
- Böbrek yetmezliği
- Karaciyer yetmezliği
- Onkoloji hastalıklar
- İki gözün de kısmen veya tam körlüğü
- Birinci parmak dahil bir elin 3 veya 4 parmağının olmaması, iki bacağın da hareketsizliği
- Doğuştan gelen akıl yetmezliği
- Şizofreni hastaları

II. grup engellilik I. gruba göre daha hafif hastalık, travma veya doğuştan kusurlar sonucunda vücudun hayat faaliyetinin (eğitim alma, iletişim, uyum, davranış, hareket, kendine hizmet – bakım, iş kabiliyeti) sınırlanması, ancak bir diğer kişinin bakımına **muhtaç olmamasıdır**. II. grup engelliler çocukluktan özel okullarda okuyor ve çalışma için uygunluk belgesi alıyorlar. Bu insanlar özel koşullarda, kısa mesai saatleri, ek mola, az beklenti, hijyen ve sağlık gözleminin olduğu iş yerlerinde çalışabilirler.

Bu gruba ait hastalıklar aşağıdakilerdir:

- Kalp kapakları kusurları
- Kalp yetmezliği
- Hipertansiyon

Kronik Lenfoid Lösemi

• **Tüberküloz**

- İkinci derece solunum yetmezliği
- Sindirim organları yetmezliği
- Böbrek Alımı (**Nefrektomi**) veya doğuştan bir böbreğin olmaması, kronik böbrek yetmezliği
- İleri dereceli endokrin ve enfeksiyon-alerjik hastalıklar
- Keskin sinir sistemi yetmezliği
- Ayda 4' den fazla meydana gelen epilepsi ataklar ve kişilik bozukluğu
- Parmakların olmaması
- Bir kolun olmaması
- Boyun 150 santimetreden az olması

III. grup engellilik travma veya doğuştan kusurlar sonucunda vücudun hayat faaliyetinin (eğitim alma, iletişim, uyum, davranış, hareket, kendine hizmet – bakım, iş kabiliyeti) **orta derecede** sınırlanmasıdır. Bu insanlar profesyonel olarak çalışmakta zorlanır, sosyal hizmetlerin yardımına muhtaçlar.

Bu gruba ait hastalıklar aşağıdakilerdir:

- 3. dereceli akciğer-kalp yetmezliği
- Kronik böbrek yetmezliği
- Kronik karaciğer yetmezliği
- Kanser
- Hareket ve dengenin sağlanmasına engel olan amiotatiksindrom
- Afazi (beynin bazı bölgelerinde meydana gelen işlev bozukluğu - konuşamamazlık)
- Birinci parmak dâhil elin 3 veya 4 parmağının olmaması
- Şizofreni hastalığı sonucu meydana çıkan ağır zihinsel kusur hali

NOT: 18 yaş altı engelli çocuklar ayrı bir kategoride değerlendirilmektedir.

Gruplar üzere engellilerin yararlandığı sosyal avantajlar aşağıdakilerdir:

I – III. grup engelliler:

- Ayakta tedavilerde ücretsiz reçeteli ilaçlar
- İmtiyazlı veya ücretsiz (sağlık raporu ile) sağlık veya sosyal hizmetin alınması, olası tüm teknik araç sağlanması (dış ve iç organ protezleri, ortopedik ayakkabı, engelli arabası, aynı zamanda otomobil, gözlük, işitme cihazları ve diğer kişisel araçlar)

- Sağlık raporu ile ücretsiz sanatoryum kuponu
- Kara, hava ve deniz taşımacılığında yüzde 50 indirim (sadece I. grup engelliler için)
- Bu engellilerin ücretsiz taksi hizmeti alma hakları yoktur

I. grup engelliler

- Ücretsiz olarak şehir içi ve şehir dışı taşıma araçlarını kullanma (metro hariç). Bu ayrıcalık, engelliğe eşlik eden bir refakatçiye de ait ediliyor.
- Sadece I. grup kör şahısların kendileri ve bir refakatçisi ücretsiz olarak metroyu ücretsiz kullanabilir.

I.– II. grup engelliler:

- Ayakta tedavilerde reçeteli ilaçlara yüzde 50 indirim
- Ev telefonunun sıra beklemeden bağlanması
- Ev telefonu konuşmalarının belirli bir süre ve tarife üzerinden ödenmesi
- Görme engelliler için radyo alıcı istasyonlarının ücretsiz kullanımı
- Mevzuat kapsamında, engelli bireyin veya engelli çocuğu olan ailenin yaşam koşullarının iyileştirilmesi

Genel olarak I, II ve III. grup üzere belirlenen engellilere devlet tarafından aylık maddi yardım sağlanıyor. Rusya Federasyonu'nda ödenekler engellinin ait olduğu gruba göre belirleniyor:

2016 yılında Rusya`da I, II ve III.grup engellilere ödenecek maluliyet aylıkları:

Rusya Federasyonu vatandaşı olup daim bu devlette yaşayan ve her 3 grupdan olan, ayrıca çocukluktan engelli olan vatandaşlar sosyal ödenek alma hakkına sahip. Sosyal ödenek şartları Rusya Devlet Duması'nın 30 Kasım 2001 tarihinde kabul ettiği, Federasyon

Konseyi'nin 5 Aralık 2001 tarihinde onayladığı N 173-Φ3 nolu Engelliler hakkında kanununun 8. Maddesine göre belirleniyor.

Rusya'da engelliler iki tür ödenekten sadece birisinden yararlanabilirler:

- Sosyal ödenekler + Aylık ödemeler = maluliyet maaşı
- Emekli maaşı + Aylık ödemeler = maluliyet emekli maaşı

Sosyal ödenek alan bir engelli vatandaşın belli bir sayıda iş gününü doldurması zorunlu değildir. Sıradan emekli maaşı alan ve ikinci olanaktan yararlanan engelli vatandaşın ise sigortalı olarak çalıştığı günler hesaplanmaktadır.

Engelli vatandaşların 2016 yılında aylık olarak alacakları ödenek miktarları:

- Çocukluktan engelli olan 1. grup ve çocuk engelliler - 11445,68 Ruble (467.53 TRY)
- I. grup engelliler, çocukluktan engelli olan 2. grup – 9538,20 Ruble (389.63 TRY)
- II. grup engelliler - 4769,09 Ruble (194.82 TRY)
- III. grup engelliler – 4053,74 Ruble (165.57 TRY)

Rusya Federasyonu vatandaşı olan, en az 1 gün sigortalı çalışmış olan I., II. Ve III. grup engelliler emekli maaşı alabilirler. 2016 yılında ortalama emekli maaşı 13132 Ruble (536.45 TRY) olacak. (<http://subsidi.net>)

2016 Yılında Türkiye'de Engellilik Maaşı Almak İçin Gerekli Şartlar ve Ödenen Aylıklar

Türkiye'de sosyal devlet olmanın bir gereği olarak muhtaç durumdaki engellilere ve engelli yakınlarına halk arasında 3 aylık engelli maaşı yasal tabiriyle 2022 maaşı verilmektedir.

Çoğu yasal hakta olduğu gibi maalesef engelli maaşı nasıl alınır, hangi belgelerle nereye müracaat edilir gibi bilgileri vatandaşlar bilmedikleri için devletin kendilerine tanıdığı bu haktan mahrum oluyorlar. Bizde bu makalemizde tüm ayrıntılarıyla engelli maaşı almak için izlenecek yolu anlatacağız.

Kimler Engelli Maaşı Alır?

En önemli şartların başında engelli aylığı alacak kişinin sağlık kurulu rapor oranının %40 ve üzeri olması gerekmektedir. Rapor oranı %40'ın altında olan kişiler hiçbir şart altında engelli aylığı alamaz. Bir diğer önemli şart ise aylığı alacak kişinin hane gelirinin muhtaçlık sınırını aşmaması gerekmektedir.

Muhtaçlık sınırı nedir?

Yasa koyucu muhtaçlık sınırını şu şekilde açıklamış;

Sosyal güvenlik kuruluşlarının herhangi birinden her ne nam altında olursa olsun bir gelir veya aylık hakkından yararlananlar ile uzun vadeli sigorta kolları açısından zorunlu olarak sigortalı olunması gereken bir işte çalışanlar veya nafaka bağlanmış ya da nafaka bağlanması mümkün olanlar hariç olmak kaydıyla, her ne nam altında olursa olsun her türlü gelirler toplamı esas alınmak suretiyle, hane içinde kişi başına düşen ortalama aylık gelir tutarı 16 yaşından büyükler için belirlenmiş olan asgari ücretin aylık net tutarının 1/3'ünden az olanlar ile aynı tutardan fazla gelir sağlaması mümkün olmayanlardan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları tarafından muhtaç olduğuna karar verilen 65 yaşını doldurmuş Türk vatandaşlarını. Denilmekte.

Daha anlaşılır bir ifadeyle 2022 engelli maaşı almak için hane gelirinin asgari ücretin 1/3 ünü geçmemesi gerekmektedir oda 2016 yılı için 392 TL yapmaktadır. Yani engelli maaşı almak için hane gelirinizin 392 TL'yi geçmemesi gerekmektedir.

Engelli Aylığı Almak İçin Nereye Başvurulur?

2022 sayılı Kanun uyarınca bağlanacak aylıklara ilişkin başvurular, kişilerin adrese dayalı nüfus kayıt sisteminde kayıtlı ikametgâhının bulunduğu Vakfa yapılır.

Başvuruların şahsen ve yazılı olması esas olmakla birlikte başvuru işleminin kanunî temsilciler tarafından yapılması hâlinde mahkemen alınmış karar örneği, vekil tarafından başvuru yapılması hâlinde vekâletname örneği başvuru formuna eklenir.

2022 sayılı Kanun uyarınca bağlanacak aylıklara ilişkin olarak Vakıflar tarafından yapılacak tüm iş ve işlemler sistem üzerinden 2022 modülü kullanılarak gerçekleştirilir.

Daha önceden 2022 engelli maaşı başvurularının onaylanması 1-2 yıl gibi uzun bir zaman alsa da yapılan son düzenlemeyle birlikte başvuruların sonuçlanması ve bağlanması 1 ila 3 ay arasında değişiklik göstermektedir.

2016 Engelli Maaşı Miktarları Ne Kadar?

- Sakatlık oranı % 40- 69 arası olanlar için engelli aylığı= 1021,93 TL
 - Sakatlık oranı % 70 ve üstü Bakıma muhtaç engelli aylığı=1532,89 TL
 - 18 yaş altı engelli yakını aylığı= 1021,93 TL olarak her 3 ayda bir ödenir.
- (<http://engelliler.gen.tr/>)

SONUÇ

12 Aralık 1993 yılında ulusal referandum ile kabul edilen Rusya Federasyonu Anayasası'na göre vatandaşların hak ve özgürlükleri en yüksek şekilde deklare edilmiştir. Rusya Anayasası'nın 7. maddesi Rusya Federasyonu'nu sosyal bir hukuk devleti olarak tanımlıyor.

Her toplumda sosyal yardıma muhtaç tabaka vardır. Sosyal korunmaya muhtaç insanların en başında engelli vatandaşlar geliyor. Modern demokratik bir devlet, ihtiyaç içinde olan vatandaşları için gelişmiş bir sosyal koruma sistemine sahip olmalıdır. Yukarıda belirtildiği üzere Rusya Federasyonu Devleti engelli vatandaşları için çeşitli olanaklar sunmaktadır.

Devletin engellilere dikkatini gösteren bir başka husus da her yıl engelliler için düzenlenen Paralimpik oyunlarıdır. Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin yaptığı bir açıklamada 2020 yılında en az 2,5 milyon engellinin spor yapmasını sağlayacak koşulların yaratılacağını söylemiştir.

KAYNAKÇA

ARIKAN, Ç. (2002). “Sosyal Model Çerçevesinde Özürlülüğe Yaklaşım”. Ufku Ötesi Bilim Dergisi, Cilt 2, Sayı 1, ss. 1-11.

Dünya Sağlık Örgütü, Dünya Engellilik Raporu Cenevre, İsviçre, 2011
<http://siteresources.worldbank.org/turkeyinturkishextn/Resources/455687-1328710754698/YoneticiOzeti.pdf>

Engelli Maaşı Almak İçin Gerekli Şartlar, <http://engelliler.gen.tr/>, 13.03.2016

Engelliler ile İlgili Güncel Dev Arşiv, Engelliler Yönetmelikleri 2011

Esra Burcu, Türkiye`de Özürlü Birey Olma Temel Sosyolojik Özellikleri ve Sorunları Üzerine Bir Araştırma, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 2007

Haber Sitesi www.haber50.com, 2015 yılı Türkiye Nüfus Sayımı Sonuçları Açıklandı, 28 Ocak 2016 <http://www.haber50.com/genel/2015-yili-turkiye-nufus-sayim-sonuclari-aciklandi-h135973.html>

KAYA, Seda, Yeni Asır Gazetesi, Sevgi İzi Kampanyası, http://www.yeniasir.com.tr/yazarlar/seda_kaya_guler/2015/12/14/sevgi-izi-kampanyasi, 24.12.2015

KOCA, Canan, Engelsiz Şehir Planlaması Bilgilendirme Raporu, İstanbul, Dünya Engelliler Vakfı, 2010

NUR, Seda Blogspot, Ortopedik Engelliler http://sedanurtinc.blogspot.com.tr/2012_03_01_archive.html, 20 Mart 2012

Rusya Federasyonu Anayasası, Çeviren Alesker Aleskerli, A.Ü. SBE Kamu Hukuku Anabilim Dalı, 2005

SEN, A. (2000). Social Exclusion: Concept, application and Scrutiny, Asian Development Bank, Social Development Papers.

Sorgun Rehberlik ve Araştırma Merkezi, Yaygın Gelişimsel Bozukluk, 2015 http://sorgunram.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/66/07/963633/dosyalar/2015_12/28114908_yayngeliimselbozukluklar.pdf

T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, MEGEP Çocuk Gelişimi ve Eğitimi, Ankara, 2007 <http://hbogm.meb.gov.tr/modulerprogramlar/kursprogramlari/cocukgelisim/moduller/ozelegitim.pdf>

T.C.Başbakanlık Özürlüler İdaresi, Türkiye Özürlüler Araştırması Temel Göstergeleri, 2006

БУРЦЕВА И.В. Отношение общества к людям с ограниченными возможностями как этико-социальная проблема: методические рекомендации. – Ставрополь: СКБС, 2002. – 43с. (İ.V.Burseva, “Etik ve sosyal bir konu olarak engelli insanlara yönelik toplumun tutumu” Stavropol, 2002, S.43)

ГРУППЫ инвалидности: критерии, трудоспособность, льготы (Engelli grupları: kriterler, iş ve ödenekler) <http://www.likar.info/sportivnye-travmy/article-57548-gruppyi-invalidnosti-kriterii-trudosposobnost-igoty/>

ЕРМОЛАЕВ Д.О., Хазова Е.В. Инвалидность детей и подростков как медико-социальная проблема. Научный журнал «Фундаментальные исследования». - № 1812-7339, 2014. С. 114-115. (D.O.Ermoloyev, E.V.Hazova, Medikal-sosyal sorun olarak çocuk ve ergen engelliler, “Temel Araştırma” Bilimsel Dergi, 2014)

Закон о *социальной защите инвалидов в Российской Федерации*, 2001 (Rusya Federasyonu Engellileri Sosyal Koruma Kanunu, 2001)

МАЛЕВА, Т.М., С.А. Васин, О.Ю. Голодец, Инвалиды в России: причина и динамика инвалидности, противоречия и перспективы социальной политики. Москва, 1999. (T.M.Maleva, S.A.Vasin, O.Y.Golodes, “Rusya Engellileri: engellilik sebepleri, dinamikleri, çelişkiler ve sosyal politika perspektifleri”, Moskova, 1999)

ПЕНСИЯ по инвалидности 1, 2, 3 группы <http://subsidi.net>, 2016 (1, 2 ve 3. grup üzere engelli maluliyet maaşları, 2016)

ПУЗИН С.Н. Современное состояние медико-социальной реабилитации // Москва, 2008. - №2. - С.3-4. (S.N.Puzin, "Tıbbi ve sosyal rehabilitasyonun mevcut durumu", Moskva, 2008, -№2. S.3-4.)

Федеральная служба государственной статистики (Rusya Federasyonu İstatistik Kurumu)

http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/ru/statistics/population/disabilities/#2015